УДК 821.112.2.09-31:82.091
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.5/47

Кушнірова Т. В.
https://orcid.org/0000-0003-3489-2767
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Пірошенко С. Ю.
https://orcid.org/0000-0002-5818-1735
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

РЕМАРКІВСЬКІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ ВІЙНИ В РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто особливості рецепції екзистенціалів війни у прозі Еріха Марії Ремарка в контексті сучасної української дійсності. Зазначені авторські інтенції відтворення проблеми «втраченого покоління» у Ремарка, які слугує наразі універсальною психологічною картою екзистенційних станів людини в умовах наших українських реалій.

У цій площині здійснено компаративний аналіз ключових екзистенційних категорій роману Ремарка «Повернення» та екзистенційних інтерпретацій модусів буття людини в сучасному українському соціокультурному дискурсі. Авторками наведено цитатні приклади репрезентації образу війни як світового катаклізму у композиційній структурі роману «Повернення» та відповідні контексти в новому українському часопросторі.

Досліджено ключові екзистенціали війни, як-от: межової ситуації, часової просторовості, абсурду, відчуження, страху та самотності у художньому світі німецького класика та у свідомості українського суспільства умов повномасштабного вторгнення.

Особливу увагу у розвідці приділено розмежуванню песимістичної концепції «втраченого покоління» Першої світової війни, письменники якого не належали будь-якої з літературних груп і не мали єдиної теоретичної платформи, але схожі долі і враження сформували схожі життєві позиції. Ті ж самі розчарування в соціальних ідеалах, пошуки вічних цінностей стали дієвим інструментом та суб'єктним сприйняттям українського військового сьогодення. Виявлено, що ремарківські названі екзистенціали зазнають трансформації і в ментально-психологічному українському досвіді після 2022 року.

Обґрунтовано, що головна відмінність між класичним ремарківським твором і сучасною українською рецепцією полягає у зміні вектора сенсу. Персонажі Ремарка постають жертвами геополітичного абсурду й формують концепт «втраченого покоління», то українські захисники демонструють високу мотивацію та суб'єктність. Констатовано трансформацію пасивного ремарківського гуманізму страждання в активний український екзистенціалізм чину та спротиву.

Ключові слова: *Еріх Марія Ремарк, «втрачене покоління», рецепція, екзистенціали війни, межова ситуація, російсько-українська війна.*

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна докорінно змінила модус сприйняття воєнної прози XX століття. Твори Еріха Марії Ремарка, які тривалий час сприймалися крізь призму вживаного літературознавчого поняття «втраченого покоління», сьогодні отримують нове, живе й болісне екзистенційне прочитання в нашій Україні. Стани панічного страху, самотності, межової ситуації, смерті, абсурдності та відчуження, описані німецьким письменником ще на початку XX століття перетворилися, на жаль, з художніх метафор на щоденний життєвий досвід мільйонів українців у XXI столітті.

Актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю наукового осмислення проживання воєнної травми у ремарківському авторсько- літературному контексті та трансформації цього феномену в умовах сучасної української дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні антивоєнна проза 20–30-х років

© Кушнірова Т. В., Пірошенко С. Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

XX століття вже знайшла свою ґрунтовну літературознавчу оцінку. Протягом багатьох десятиліть романи представників втраченого покоління Е. Гемінгвея, Е. Ремарка, Р. Олдінгтона та інших вивчали авторитетні науковці різних країн. У зарубіжному літературознавстві аналіз літературного доробку Ремарка знайшов досить помітний вияв. Найповніше художній доробок письменника вивчено на його батьківщині (А. Антковіак, Ф. Баумер, П. Бекес, К. М. Бордін, Й. Браутц, Т. Вестфален, Л. Лупі тощо) [1, с. 189]. Так, у автобіографічній монографії про прожите XX сторіччя А. Еггебрехт, відомий тоді німецький журналіст, діяч культури, сценарист, режисер і письменник протрактував роман «На Західному фронті без змін», вказавши, що автор не приховує антимілітаризм та його аполітичність [4, с. 175].

Також значним внеском до скарбниці ремаркознавства є наукові праці американських Г. Блума, Р. Фірда, Е. Келлі та Г. Вагнера та англійських дослідників, а саме Х. Тімса, Б. Мурдоха, К. Баркера тощо [19, с. 189].

Проте в радянському літературознавстві, зокрема у працях Д. Затонського, творчість Ремарка спочатку трактувалася крізь жорстку матрицю, трагізм «втраченого покоління» інтерпретувався виключно як криза буржуазної системи [3].

Із набуттям Україною незалежності відбулося переосмислення доробку письменника. Літературознавці Н. Матузова, К. Шахова, Д. Наливайко, О. Чертенко вже змістили фокус уваги на естетичні, поетикальні та екзистенційні виміри ремаркового тексту [8, с. 53]. Окрему увагу вітчизняні науковці приділили специфіці перекладу прози Ремарка українською мовою у дослідженнях перекладознавчих рішень Є. Поповича, М. Дяченка, К. Гловацької [5].

Наразі у сучасних філологічних розвідках О. Забужко, В. Агеєвої та Р. Семківа порушується питання рецептивної визвольною війни, яку веде Україна [2]. Окремі аспекти екзистенційного аналізу травми та адаптації ветеранів розглядаються на перетині літературознавства й соціопсихології, проте цілісного дослідження ремарківських екзистенціалів у контексті російсько-української війни досі бракує.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення компаративного аналізу екзистенціалів текстової прози Е.-М. Ремарка (на прикладі роману «Повернення») та зіставлення її з викликами реальних соціокультурних контекстів та екзистенційного виживання сучасного українця.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, XX століття виявилося бурхливим не тільки з погляду наукових та суспільних подій, але і з точки зору літератури. Початок означеного століття характеризувався страшними соціальними катаклізмами: революціями, війнами – це і штовхало мислителів до створення «літератури втраченого покоління», яка стала своєрідним культурно-етичним підсумком жахіть Першої світової війни, що була справжньою трагедією для звичайних людей.

Чимало письменників намагались відтворити ті жахіття, що зруйнували долі мільйонів людей. Одним із них був і Еріх Марія Ремарк. Так як і всі митці цього часу, Ремарк був переконаний, що, нехтуючи найбільшою цінністю на землі – людським життям, братовбивчі війни на зразок Першої світової перетворюються на трагедію як для переможених, так і для переможців.

Не дивно, що значну кількість творів воєнної тематики було створено саме у XX столітті, адже це період двох світових війн та емоційних переживань навколо воєнних реалій, що посідають чільне місце як у серцях очевидців тих страшних подій, так і в серцях тих, хто не залишився байдужим до найтяжчих суспільних потрясінь.

Шок, викликаний Першою світовою війною, її характер, що спровокував відчуття раптового розриву історичної перспективи, утрати віри в можливості демократичного розвитку світової спільноти, прямо чи опосередковано вплинули на літературу, зумовивши специфіку її проблематики.

Твори письменників, які увійшли до літератури «втраченого покоління», з'явилась у 20–30-х роках XX століття, майже через десятиріччя після її закінчення. Німецький письменник Еріх Ремарк був завжди популярним як у німецькомовного та європейського читача. Багато з літературознавців акцентували на тому, що автор дійсно об'єктивно зображує війну. Всі епізоди й сцени людських страждань створювали реалістичний образ війни, що була справжньою світовою бойнею [7].

На думку Дмитра Затонського, попри те, що Еріх-Марія Ремарк пізнав гіркоту життя і жах війни, він зберіг міцність духу і твердість долі, оптимізм переміг: «Бачачи навколо себе зло, що його чинили люди, він ніяк не погоджувався махнути рукою на людину, зневіритися в ній». [3, с. 82]. Автор у своїх творах передає усі страхіття війни, чітко і детально описує усі її аспекти, починаючи від опису окопів, фронту і ходу самої війни, і закінчуючи глибоким аналізом внутрішнього світу фронтовиків.

Зауважимо, що ремарківський всесвіт виступає простором, де війна позбавляє людину ілюзій, залишаючи її сам на сам із такими оголеними екзистенціалами, як абсурд буття, крихкість тіла, втрата майбутнього та водночас цінність моментальної солідарності. Саме так тривалий час український читач сприймав ці смисли як віддалену художню рефлексію над Європою ХХ століття, як універсальний рецепт проживання запізнілого посттравматичного синдрому.

Однак повномасштабне вторгнення 2022 року кардинально змінило горизонт рецепції для українців, відтак ремарківські тексти перестали бути лише метафорою, а ті екзистенціали, виписані німецьким класиком, деконструюювалися в українському сьогоденні. Якщо для героїв Ремарка війна була тупиком, що породила згадуване «втрачене покоління», то для сучасного українського суспільства це досвід межової ситуації, який став точкою суб'єктності.

Персонажі Ремарка билися за імперію, у яку не вірили, і поверталися у тил, який їх не розумів. А тепер український читач ХХІ століття проживає ті самі стани тривоги, втрати, виснаження, перебуваючи у докорінно іншій системі координат.

Відмітимо, що у контексті сучасної російсько-української війни ремарківські екзистенціали актуалізуються з вражаючою точністю, проте набувають виразної української специфіки. Відтак, прослідкуємо в контексті нашого дослідження авторське відчуження та психологічний стан героїв на прикладі його відомого роману «Повернення» та водночас трагічне впізнавання реальності, яке розгортається за нашим вікном у рецепції сучасного українця.

Насамперед, звернемо увагу на межову ситуацію, яку класик екзистенціалізму Карл Ясперс визначив як стан страху, провини, смерті, війни, у яких людина втрачає звичні точки опори і стає перед лицем власного буття [6, с. 305]. Так, вимальовується екзистенціал страху та звикання до смерті. Ще з перших сторінок роману автора перед нами постає обличчя війни, письменник занурює читача у ту жахливу атмосферу, що панує на фронті: *«Ремені поскрипують, гвинтівки клацають, і від землі знову раптом піднімається гнилий запах смерті…»* [6, с. 253].

Кожна секунда для солдата стає справжньою каторгою, адже не було жодного клаптика землі, де можна було б знайти прихисток від постійних пострілів і вибухів. Це була справжня вдача прожити ще один день, адже всі вони мріяли повернутись до мирного життя, яке їм обіцяли: *«Один рік війни нашаровувався на інший, один рік безнадії додавався до попереднього, і коли ми підраховували ці місяці та роки, ми не знали, що дивує нас більше….., а кожна хвилина під обстрілом здається нестерпнішою і тягнеться чи не довше, ніж уся війна»* [6, с. 230].

У нашій же сучасній українській дійсності ця граничність проявляється в екзистенціалі укриття або бліндажа, де щоденний ризик загибелі переформатовує сприйняття часу, тому що існує лише «тут і зараз» [5].

Картини світу зазнають краху у творі, єдиною незмінною величиною у Ремарка залишається фронтова солідарність. Чоловіки втрачали частини тіла, лежали із розпоротими животами і величезними ранами: *«Його живіт розпоротий, як туша в м'ясній крамничці. Неможливо розгледіти, наскільки глибока рана. Ми нашвидкуруч перев'язуємо його. Весслінг стогне, просить води. Йому не дають. Пораненим у живіт пити не можна. Потім він просить, щоб його накрили. Його морозить – він втратив багато крові»* [6, с. 231].

Зауважимо, що в українських ЗСУ побратимство набуло вже сакрального значення, адже воно виступає ключовим чинником психологічної стійкості на фронті та первинним містком адаптації після демобілізації. Водночас втрата побратима сприймається як втрата частки власної ідентичності.

Наступний екзистенціал часу і майбутнього, на нашу думку, є одним із найглибших, адже війна докорінно змінює часову оптику людини. Жахливі спогади, думки переслідували героїв роману Ремарка повсюди, незалежно від того чим вони намагались відволіктись. Навіть при читанні книги, за якою раніше вони проводили ледь не весь свій вільний час, перед очима з'являються картинки війни, у голові виринає безліч питань, що потребують відповіді: *«Учора я спробував читати. Але, знаєш, почуваюся якось дивно – не можу як слід зосередитися: після двох-трьох сторінок починаю думати про щось інше. У голові ніби щільний туман…. Присоромлений, відкриваю першу-ліпшу книгу. Але незабаром рука з книгою опускається і я спрямовую у вікно нерухомий погляд. Так я можу сидіти годинами, дивлячись у порожнечу. Раніше такого зі мною не траплялося. Я завжди знав, що мені потрібно робити»* [6, с. 253].

У мирному житті війна зламала лінійну векторність (минуле-теперешнє-майбутнє), тому час розпадається на фрагменти української сучасної

(від обстрілу до обстрілу, від тривоги до відбою, від ротації до ротації тощо). Це як так званий синдром «відкладеного життя», адже на початку війни суспільство масово відчуло неможливість планувати далі, ніж на день чи тиждень [5, с. 302]. Утім, на зміну цьому прийшло свідоме проживання теперішнього як єдиного реального простору для боротьби. Якщо майбутнє у Ремарка відібране війною, то в українській рецепції майбутнє є метою війни. Воно перестало бути чимось, а стало об'єктом, який потрібно відвоювати.

Е. М. Ремарк, звертаючись до теми «втраченого покоління», розкриває психологічну кризу вчорашніх фронтовиків, що повернулися з полів Першої світової та громадянської війн. Вони намагаються віднайти своє місце в чужому, часто ворожому світі, знайти подальший сенс свого існування. Художній простір твору чітко розділяється на простір війни, що відповідає часу знаходження героя на передовій, і простір мирного часу, відповідне його післявоєнного існування. У цьому контексті відмітимо ще один дуже важливий екзистенціал повернення та відчуження від тилу, який закладено і в назву авторського твору і виступає найболючішою темою [8, с. 59].

У творі Ремарка ще перебуваючи на фронті, мріючи про мирне життя, юнаки розмірковували про їхнє «повернення в життя», висували свої ідеї, здогадки стосовно того, як їх зустрічатимуть на батьківщині і що на них чекає. Однак, повернувшись, колишні солдати переживають крах своїх мрій, непотрібність існування, невідповідність ідеалів і реальності: *«Ми уявляли собі все інакше. Ми думали, потужним акордом почнеться інтенсивне і яскраве існування, сповнене радості вдруге здобутого життя, – так ми збиралися почати»* [6, с. 269].

Спочатку вони розчаровані ставленням людей до їхнього приходу: *«Засмучені, ми рухаємося далі. Після стількох років війни ми не так уявляли собі повернення на батьківщину. Думали, нас чекатимуть, а тепер бачимо: тут кожен, як і раніше, зайнятий собою. Життя пішло вперед і триває далі, а ми ніби вже й зайві. Село – це, звичайно, ще не вся Німеччина, але лють підступає до самого горла й у душу закрадається неприємне передчуття»* [6 с. 270]. Їх переповнює відчуття злості, невже для людей війна не існувала, вони відчувають себе непотрібними в «теперішньому суспільстві».

Мотив повернення у романі набуває додаткового значення: він означає спробу повернення до військового минулого героя, яка закінчується крахом надій. Виявилося, що солдатське братерство, яке допомагало йому врятуватися від самотності, в мирному житті припинило своє існування. Цю тему розвиває і передсмертний монолог кращого друга Біркхольца Людвіга Брайера: *«Усі наші зусилля марні, Ернсте. Ми люди пропащі, а життя йде вперед, немов війни й не було. Мине небагато часу, і наша зміна на шкільних лавах буде жадібно, з палаючими очима, слухати розповіді про війну, хлопчики рватимуться геть від шкільної нудьги і шкодуватимуть, що вони не були учасниками героїчних подвигів. Уже зараз вони біжать у загони добровольців; молокососи, яким ледь виповнилося по сімнадцять років, скоюють політичні вбивства. Я так втомився, Ернсте»* [6, с. 275].

У сучасній українській рецепції цей екзистенціал набуває принципово ж іншої драматичної структури. З одного боку, сучасний воїн чи ветеран проживає те саме ремарківське відчуття психологічної прірви між фізичним фронтом і цивільним життям, де побутові клопоти тилу здаються дріб'язковими порівняно з граничним досвідом межі. З іншого боку, в українському сьогоденні ця прірва перестає бути глухим тупиком ізоляції. Повернення сьогодні сприймається не як крах ілюзій і самотність у натовпі, а як складний, але принципово можливий процес взаємної адаптації, де суспільство прагне не абстрагуватися від травми ветерана, а поділити з ним її тягар [5].

Підсумовуючи, зауважимо, що аналізуючи твір Е. М. Ремарка, помічаємо, що автор приділяє багато уваги роздумам про те, хто ж такий ворог і що він собою являє. Солдати, що знаходяться на війні, завжди безжально б'ються, роблять все можливе для захисту своєї батьківщини, вони атакують і захищаються, вбивають і гинуть самі.

Герої роману не можуть забути гіркого розчарування, вони постійно страждають від жаху минулого. Їх лють, зневіра – прямий результат шоку військових років: *«Патріотизм, обов'язок, батьківщина, – все це ми постійно повторювали собі, щоб вистояти перед жахами фронту, щоб виправдати їх! Але це були абстрактні поняття, занадто багато крові лилося там, вона змила їх цілковито! »* [7].

Так як усюди панувала паніка та хаос, суспільство намагалось знайти сенс свого існування, зрозуміти та знайти себе у цьому величезному світі. Адже війна не лише допомогла виявити людині свої страхи, а й додала їй ще більше питань для роздумів. Здається, що тільки зараз люди розуміють, скільки всього вони мали і як багато вони

можуть багато втратити. Адже проблеми названих екзистенціалів проникають у всі сфери людського життя: політику, економіку та навіть і у сам соціум. *«А що робити тепер? Війна знищила усе і всіх навколо. Як бути далі ?»* Саме на ці питання намагались дати відповідь і письменники у своїх творах і намагаємося давати і ми, українські люди, переживаючи усі жахіття російсько-української війни.

Висновки. Отже, ключові екзистенціали прози Ремарка знаходять прямі відповідники в сучасній українській дійсності, проте докорінно відрізняються за своїм векторним спрямуванням. Ми можемо стверджувати, що автор у романі «Повернення» по-своєму інтерпретує проблему «втраченого покоління». Його новизна полягає у новітньому розумінні війни, як світового катаклізму, поєднанні воєнного і повоєнного світу. Оскільки, в сучасному світі для героїв не знайшлось, вони відмовляються від пристосування до існуючого світу і створюють третій вимір – суміш спогадів мирного життя і фронтового. Намагаючись знайти свій закуток, вони зазнають невдачі і розчарування. Життя для них більше не існує.

Відтак і українські воїни проживають ж аналогічні випробування крізь призму виваженої мотивації та реальності. Замість ремарківського відчуття безглуздя війни, український досвід наповнює межову ситуацію вищим екзистенційним значенням, а саме захистом власного існування, свободи та культури. Майбутнє перестає бути отруєною порожнечею, трансформуючись з абстрактної часової категорії у спільне завдання, яке виборюється в теперішньому моменті.

Список літератури:

1. Журба С. Інтерпретація проблеми «втраченого покоління» у світовій та українській літературах. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: збірник наукових праць* / гол. ред. проф. А. Козлов. 2013. Вип. 1.Кривий Ріг. С. 188–197.

2. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Київ : Комора, 2020. 180 с.

3. Затонський Д.В. Сім постатей німецької літератури: перечитуючи Ремарка. Вікно у світ. 1999. № 2. С. 73–90.

4. Козубенко Л.М. Концепція героя в романах Е.М. Ремарка «На західному фронті без змін», «Повернення». Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. (Література зарубіжних країн). Том 32 (71) № 2. Ч. 2. 2021. С. 173–177. URL: https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f39449df-47ce-4632-be6a-e645c5e3ee9f/content (дата звернення: 22.08.2026).

5. Кузьменко Г.В., Гунька А.М. Дослідження літературних творів про війну в сучасних українських реаліях (на прикладі роману Еріха Марії Ремарка «На Західному фронті все тихо»). АРТ-платФОРМА : Альманах. Київ : КМАЕЦМ, 2022, № 6 (2). С. 298–315. URL: file:///C:/Users/SV/Downloads/18.pdf (дата звернення: 24.08.2026).

6. Ремарк Е. М. Повернення : роман / пер. з нім. Н. Сняданко. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2022. 288 с.

7. Романчук С. Образ «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка: сучасні координати висвітлення. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-083-4-26. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/139/4069/8500-1?inline=1 (дата звернення 30.08.2026)

8. Чертенко О. В. Екзистенціали війни в сучасній східноєвропейській прозі: від феноменології до суб'єктності. *Питання літературознавства*. 2021. Вип. 103. С. 45–62.

9. Ясперс К. Психологія світоглядів / пер. з нім. О. Кислюк. Київ : Юніверс, 2009. 464 с.

Kushnirova T. V., Piroshenko S. Yu. REMARQUE'S EXISTENTIALS OF WAR IN THE RECEPTION OF PRESENT-DAY UKRAINE

The article examines the features of the reception of war existentials in Erich Maria Remarque's prose within the context of contemporary Ukrainian reality. It highlights the author's intentions in depicting the phenomenon of the «Lost Generation» in Remarque's works, which currently serves as a universal psychological map of human existential states under current Ukrainian conditions.

In this scope, a comparative analysis of key existential categories in Remarque's novel The Road Back and the existential interpretations of modes of human existence in modern Ukrainian socio-cultural discourse is conducted. The authors provide textual evidence of the representation of war as a global cataclysm within the compositional structure of The Road Back, drawing corresponding parallels within the new Ukrainian spatio-temporal framework.

The study explores key existentials of war, such as the limit-situation (Grenzsituation), spatio-temporality, the absurd, alienation, fear, and loneliness, both in the fictional world of the German classic and in the consciousness of Ukrainian society during the full-scale invasion.

Particular attention is paid to differentiating the pessimistic concept of the «Lost Generation» of World War I – whose writers did not belong to any formal literary groups or share a unified theoretical platform, yet were united by similar fates and impressions that shaped consistent life perspectives. Those same disappointments in social ideals and searches for eternal values have become an effective tool and a subjective perception of the contemporary Ukrainian war reality. It is established that Remarque's existentials undergo transformation within the mental and psychological experience of Ukrainians post-2022.

The study proves that the fundamental difference between Remarque's classic work and contemporary Ukrainian reception lies in the shift of the vector of meaning. While Remarque's characters appear as victims of geopolitical absurdity, shaping the concept of the «Lost Generation», Ukrainian defenders demonstrate high motivation and agency. The transformation of Remarque's passive humanism of suffering into an active Ukrainian existentialism of action and resistance is thus stated.

Keywords: *Erich Maria Remarque, «Lost Generation», reception, existentials of war, limit-situation, Russo-Ukrainian war.*

Дата першого надходження статті до видання: 04.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026